

TEORIE PŘEKladu JAKO LITERÁRNĚVĚDNÝ PROBLÉM

Druhé číslo Československé rusistiky,¹ věnované teorii překladu, upozornilo na řadu vědeckých problémů, které jako by stále zůstávaly mimo hlavní proud zájmu literárních vědců a historiků. Monotematické číslo Československé rusistiky poukázalo, byť jen na rusistickém materiálu, na řadu *teoretických* problémů, jež musí řešit všechny literárněvědné disciplíny společně. Pouhé vyjmenování studií napovídá o širokém a mnohostranném výběru příspěvků k teorii překladu. Při tom je však zarážející, že redakce Československé rusistiky ve svém závažném podnětu pro celou literárněvědnou obec neuveřejnila ani jeden příspěvek slovenský nebo týkající se překladu do slovenštiny. Podněty k teorii překladu tak nejsou řešeny celistvě a koordinovaně.

Nicméně podníceni tímto činem rusistů, zamysleme se nad některými obecnými problémy teorie překladu, jejichž řešení je dnes na pořadu dne. Abychom vůbec mohli postoupit dál, musíme si uvědomit nejelementárnější otázky — jaká je povaha teorie překladu? Kam řadíme teorii překladu? Je to součást literární vědy či lingvistiky nebo stojí samostatně? — které nebyly ještě dnes uspokojivě zodpovězeny. Nejde o otázky vymyšlené, jak později uvidíme, klade je naléhavě literární a překladatelská praxe. A to již tím faktem, že překladová umělecká literatura zaujímá nejen v české a slovenské kultuře, ale i v ostatních literaturách nejpočetnější složku literární produkce.

Vyjděme z Ilkova zjištění, že „překladatelova práce má v sobě vždycky mnoho badatelského. Platí to jistě především o překládání klasiků, ale mutatis mutandis i o jakémkoli jiném překladu“.² Badatelská stránka překladatelovy tvůrčí činnosti mluví tedy pro soustavu — pro teorii překladu — která by podávala teoretické

¹ V Československé rusistice (1962, 2) vyšly tyto hlavní články věnované problémům překladu: B. Ilek, *Ideové stanovisko překladatele*, J. Levý, *Kombinační možnosti verše*, K. Horálek, *K otázce překladové stylistiky*, O. Leška, *Několik poznámek k otázce překládání*, K. Koževniková, *Zamyšlení nad jedním z úkolů teorie překladu*, I. Camutaliová, *K otázce stylizace autorské řeči a dialogu v beletrii*, J. Tafel, *Překlad a dobový umělecký názor*, J. F. Franěk, *O úloze překladu v národní kultuře*, J. Fromková, *Mladý Fedin (K prvnímu českému překladu Narovčatské kroniky)*, M. Blahynka, *O překládání dětské literatury*. V oddíle *Rozhledů* vyšlo zamyšlení Z. Mathausera a J. Popelů *Nad životním jubileem prof. B. Ilka* a závěrem recenzuje B. Ilek *Dva sovětské sborníky o problémech překladu*. Doplněk tohoto čísla tvoří stati v třetím čísle Československé rusistiky (1962), kde R. Brabcová píše *K překladům Viléma Mrštika*, O. Zilynskij, *Ševčenkovo básnické dílo v nových českých překladech* a J. Hostičková, *K novým překladům z Tarase Ševčenka*.

² B. Ilek, *Ideové stanovisko překladatele*, Československá rusistika 1962, č. 2, 75—76.

řešení problémů, na něž překladatel při své praxi naráží. Teorie překladu má za úkol promýšlet celý komplex otázek, které před ní klade překladatelská praxe. Jak je z uvedeného patrné nemůže tedy v teorii překladu jít o praktický návod, jak překládat, podobně jako v teorii literatury nemůže jít o to, jak psát poezii, prózu nebo drama. Teorie překladu rovněž paralyzuje tendence k řemeslnosti, k pouhému „převádění“ z jednoho jazyka do druhého.

Badatelská stránka překladatelovy tvůrčí práce, teorie překladu nám tedy napovídá, že jde o vědní disciplinu. Kam ji však máme zařadit? Máme ji přiřadit k teorii literatury nebo k lingvistice, či stojí ve filologických vědách samostatně? V teorii literatury, jak později ukážeme, se o teorii překladu nemluví, právě tak literární věda ji až dosud nijak zvlášť nezkoumala; a lingvistika se jí dotýká jen okrajově. Při tom je však jasné, že teorie překladu nejvíce čerpá z literární vědy a lingvistiky, že výsledky těchto dvou disciplin jsou pro teorii překladu nezákladnější. Zdá se tedy, že teorie překladu je typicky hraniční vědní obor,³ který vznikl a čerpá z literární vědy a lingvistiky a vyžaduje na základě výsledků těchto dvou vědních oborů celistvého řešení problematiky. V každé zevrubnější práci na této teorii se začíná takřka stále od abecedy. Je to jeden z dnešních rysů teorie překladu, který nám připomíná začátky jiných vědních oborů, kdy věda začíná tím, že si uvědomuje „sebe sama“, a to kromě jiného dokazuje, že teorie překladu učinila teprve první krůčky jako vědní disciplína.

Tato studie si klade za cíl ukázat v první části na místo teorie překladu a v druhé části zkoumat teorii překladu jako problém literárněvědný.

1

Místo teorie překladu

Překlad literárního díla ani teorie a estetika překladu nebyvaly v minulosti zpravidla zahrnovány do tradičních teorií literatury nebo do poetik⁴ a nebyla také vědecky zkoumána a zpracovávána. V minulých ani současných teoriích literatury⁵ nenajdeme tedy poučení o tom, co to umělecký překlad je a kam jeho zkoumání náleží. Také v Timofejově *Theorii literatury* (1953) — u nás nejrozšířenější — není o teorii překladu ani zmínka. Timofejovův a Vengrovův *Stručný slovník literárnovědných termínů* sice obsahuje heslo *Překlad literárního díla*, avšak předmět — umělecký překlad — je velice všeobecně a vágně formulován, takže se nic

³ O. Leška k tomu shodně poznamenává: „...překladatelská problematika krásné literatury leží na průsečíku literární vědy a lingvistiky...“ (Československá rusistika 1962, č. 2, 91).

⁴ Čestnou výjimku představuje Durdíkova *Kallilogie* (1873) a *Poetika* (1881), dále pak *Poetika* (Brno 1897) Jana Vychodila, která v páté hlavě (§ 9) přináší kapitolkou *Překlad básnického díla*. Je to na svou dobu velmi pozoruhodná kapitola. Čteme v ní např.: „Překlady jsou v každém písemnictví nemálo důležité, a to v příčině umělecké i literárně-historické (kulturní atd.). V té příčině, o kterou tu jediné běží, šíří se jimi nové náměty a motivy, probouzejí se příbuzné domácí a vlévá se nová síla do umění domácího (263).“ Vychodil na tomto místě a ještě jinde zahrnuje překlad do teorie literatury a vyhražuje mu v ní závažné místo.

⁵ O uměleckém překladu se například nezmiňují školní teorie literatury: Bartoň, Bílý, Čech, *Malá slovesnost*, Brno 1895, Bujnáček, Menšík, *Slovenská poetika*, Praha 1921, Šmatlák, *Teória literatúry*, Bratislava 1955, Cenek, *Teorie literatury*, Praha 1958.

nedovíme o vztahu teorie literatury a uměleckého překládání. Kromě teorií literatury a odborných slovníků existuje literatura z pera odborníků, ti se však většinou zabývají dílčími úseky překladatelství, překlady jednotlivého autora, či charakteristikou doby a většinou se nezaměřují nad celkovým postavením uměleckého překladu. Vedle toho máme poměrně obsáhlou literaturu, týkající se překládání, jejíž autoři — většinou aktivní překladatelé — se zabývají esejisticky či fejetonisticky některými problémy překládání, často se velmi vtipně zamýšlejí nad danou problematikou, avšak nepodávají vědecky přesný výklad problematiky.

Když roku 1953 vyšla v Sovětském svazu kniha A. Fjodorova *Úvod do teorie překladu*,⁶ rozpoutala se kolem této knihy v sovětském odborném tisku diskuse, jejímž smyslem a podstatou bylo ukázat, kam vlastně patří překlad jako takový.

Fjodorov si problém překladu položil v širokých souvislostech jako „mnohohraniční objekt zkoumání“, k němuž můžeme přistupovat jako k otázce historicko-kulturní, literárněvědné, jazykovědné, psychologické. Po poukazu na šíři problematiky autor v zápětí dovodil, že on ve své knize bere „za základ lingvistickou ... stránku problému překladu“ (je si při tom však vědom, že čistě lingvisticky nemohou být objasněny všechny stránky překladu). A dodává, proč tak činí: „... lingvistické zkoumání problému ... dovoluje pojímat práci konkrétně a operovat při ní objektivními fakty jazyka“.

K záslohám Fjodorovy knihy bezesporu patří, že vytýčil *teorii překladu* „jako zvláštní vědeckou disciplínu“, na níž se podílí řada vědních oborů. A hned také podal výčet úkolů teorie překladu: a) sledovat zákonitosti vztahu mezi originálem a překladem; b) zevšeobecňovat ve světle vědeckých pravd závěry a pozorování o jednotlivých zvláštních případech překladu; c) pomáhat překladatelské praxi.

Přesto však některé Fjodorovy formulace a pojetí vyvolávají oprávněné námitky. Především tím, že Fjodorov pojetí překladu blíže nespecifikuje, výrazně neurčuje zvláštnosti *uměleckého překladu* a nerozlišuje jej od překladu jiného typu (informačního, strojového ap.). K tomuto pojetí autora svedlo jen lingvistické pojetí překladu a také to, že se blíže nezabýval teorií uměleckého překladu. Tím si uzavřel možnost správně a plně vytýčit *teorii uměleckého překladu*.

U nás se nejsystematičtěji věnoval teorii překladatelské problematiky Jiří Levý. Ve svých prvních studiích vyšel z potřeb překladatelské praxe, z problematiky věrnosti a volnosti překladu,⁷ reaguje tím na řadu diskusí, které se tehdy touto problematikou zabývaly. Studie Levého jsou budovány na znalosti dějin českého překladatelství, o čemž m. j. svědčí i jeho obsáhlá kniha *České teorie překladu* (1957). V této práci hned úvodem podotkl, že po několik desetiletí „nebyl účinn ani první krok k literárněhistorickému zpracování početné nejrozsáhlejší složky našeho písemnictví — překladu“.⁸ Ve studii *K práci v dějinách českého překladu*⁹ volal po diskusi „o metodě práce v tomto odvětví literární historie“. Již od svých prvních studií Levý prohlašoval, že teorie překladu „je součástí celého systému

⁶ Čerpám jsem z druhého přepracovaného vydání (A. V. Fjodorov, *Vvěděni je v teoriiju perevoda*, Moskva 1958), v němž autor v předmluvě podává na šestnácti stránkách přehled domácího i zahraničního kritického ohlasu na první vydání své knihy.

⁷ Viz blíže Jiří Levý, *O některých zákonitostech překladatelské věrnosti*, SaS XIV (1953), 63—80.

⁸ Jiří Levý, *České teorie překladu*, Praha 1957, 57.

⁹ Jiří Levý, *K práci na dějinách českého překladu*, Světová literatura 1957, 207.

estetických názorů doby nebo umělce...“¹⁰ Proto není divu, že od počátku hájil názor, že teorie překladu patří k literární vědě, že je specifickou součástí teorie literatury.¹¹

Vedle J. Levého zabývali se častěji teorií překladu z různých aspektů další lingvisté a literární vědci: K. Horálek, F. Vodička, J. Hrabák aj. Při tom je třeba podotknout, že u nás nikdy mezi lingvisty a literárními vědci nedošlo v otázce teorie překladu k takovým sporům a rozporům jako mezi lingvisty a literárními vědci ruskými. Aniž chceme předbíhat, tento fakt je jistě základem k možné budoucí užší spolupráci.

Ze tří jmenovaných vědců zabýval se K. Horálek, vedle stálé a soustavné péče o překlady z ruštiny,¹² také některými vyslovenými teoretickými problémy, zejména z oblasti teorií verše při překládání poezie a některými jinými obecně teoretickými otázkami. F. Vodička ve svých pracech o českém obrození usiloval o zařazení překladu do literárního vývoje a o výklad důležitých překladů v dějinách české literatury. J. Hrabák zabýval se teorií překladu v souvislosti s teorií verše¹³ a řadil překlad do teorie verše.

Na Slovensku neměla v minulosti překladová literatura zvláště velkou tradici v důsledku hospodářské, sociální a kulturní zaostalosti. Dnes vedle předních překladatelů (například Felix, Jesenská, Ferenčík, z mladších Turčány, Válek, Rúfus), kteří se sporadicky zamýšleli nad problémy překladu, vycházející často jen ze své překladatelské praxe, sledovala se teoretická problematika uměleckého překladu jen ojediněle a okrajově. Vlivem sociálních a kulturních podmínek v minulosti se dlouho nepociťovala potřeba zobecňovat překladatelské otázky, překladatelská praxe nevyžadovala žádnou zvláštní teorii. Teprve v době nedávné objevilo se několik studií věnovaných teoretické problematice překládání. Vzrůstající počet slovenských překladů vyžádá si jistě i v tomto ohledu změnu.

Nedávno podal Jiří Levý přehled o současném stavu myšlení a překládání,¹⁴ v němž zásadně rozlišil chápání teorie překladu na západě a v socialistickém světě. Vyšel z toho, že až dosud většina studií a článků o překládání na západě nepřesahovala „hranice empirických pozorování nebo esejistických aforismů“. A tato esejistika stále převažuje — i přes cenné přínosy západní lingvistiky — v tamnější odborné literatuře.¹⁵ Jejich autoři se většinou blýskají britkými bonmoty,

¹⁰ Jiří Levý, c. d., 238.

¹¹ Ke sporům, zda překládání je činnost filologická či umělecká a zda tedy řešení otázek překladatelských patří do jazykovědy nebo do literární vědy, se vyslovil jednoznačně: „Vlastní umělecká problematika překladu se ovšem lingvistice vymyká. Dnes klademe důraz na ten základní fakt, že překlad má být dílo umělecké a že jako takové je součástí národní literatury. Nelze ovšem přehlížet ani souvislost překladatelství i původní literatury s rozvojem vědy o jazyce a literatuře, souvislost teorie s uměleckou praxí.“ Česká literatura 1957, č. 4, 378.

¹² Horálkovy práce vycházely v Slovu a slovesnosti, Sovětské vědě — jazykovědě. Jde zejména o tyto práce: *Nad českým a ruským Lukreciem*, SaS 1947—48, *O překládání veršů*, SaS 1953, *Několik poznámek o našem překladatelském dědictví a o dnešní situaci našich básnických překladů*, SV — jazykověda 1954, *O ruském a českém verši*, SV — jazykověda 1955. *Kapitoly z teorie překládání* (skripta), SPN, Praha 1957.

¹³ Úvod do teorie verše, SPN, Praha 1956; zejména kapitola nazvaná *Verš jako problém překladatelský*.

¹⁴ Dialog 1962, č. 1.

¹⁵ V tomto směru je charakteristická práce Renata Podgiolliho *Dodatečný tvůrce* z amerického sborníku *On translation* (Harvard 1959); viz též Dialog 1962, č. 1.

mají literární rozhled a vkus, avšak teorii uměleckého překladu často chybí vědecká fundovanost, důsledné pojetí teorie uměleckého překladu jako vědního oboru. Naproti tomu, jak ukazuje Levý, „sovětská překladatelská teorie má již pro svůj jednotný světový názor a systematický ráz práce souvislou vývojovou linii — vlastně již od třicátých let dvě vývojové linie: *lingvistickou* (nejvýznamněji reprezentovanou A. Fjodorovem...) a literárněvědnou (K. Čukovskij, I. Kaškin, M. Rylskij, Vl. Rossels aj.).¹⁶ Kromě dvou známých center — Moskvy a Leningradu — teoretických prací o uměleckém překladu, vynořila se v poslední době dvě nová: Kyjev a Taškent, která si v teorii a estetice uměleckého překladu vedou velmi čile.

Po tom, co jsme zběžně načrtli, vidíme, že jsme jak u nás tak i v zahraničí na praxe, podnětná zejména kvantitativním růstem uměleckých překladů z jednotlivých národních literatur, nás přesvědčuje, že teorie uměleckého překladu jako vědní disciplína je dnes jedním z naléhavých úkolů literární vědy, literární historie a literární kritiky.

2

Překlad jako problém literárněvědný

V literární a překladatelské praxi se ještě často setkáváme s názory o „tajemném“ přístupu překladatele k literární předloze, o překladatelově intuici, o jeho kongeniálnosti, o tom, že jenom básník může překládat básníka, neboť je mu tak či onak blízký společným vnitřním ustrojením atd. Jsou to povětšinou zbytky idealistických, duchovědných názorů na literaturu, které se ještě houževnatě drží při živote v otázkách uměleckého překladu. To je jistě dostatečný důvod pro to, abychom se zamysleli nad základními otázkami teorie uměleckého překladu.

V předchozí kapitole jsme si řekli, že teorie uměleckého překladu ponejvíce čerpá ze dvou vědních disciplín: z literární vědy a lingvistiky. A dodali jsme, že teorie uměleckého překladu se nám jeví jako typicky hraniční vědní obor na pomezí těchto dvou věd. Nyní vyvstává otázka, proč máme pojímat teorii uměleckého překladu jako problém literárněvědný. Jaký bude přínos takto vytyčené otázky? Pomůže nám to odhalit nové vývojové zákonitosti literatury? Dosavadní stav literárněvědného výzkumu v otázkách teorie uměleckého překladu nám zatím nedovoluje odpovědět na tyto otázky v plné šíři. Rád bych se však pokusil alespoň v dílčím pohledu naznačit problematiku teorie uměleckého překladu v souvislosti s literární vědou.

Fjodorov se ve své knize o teorii překladu zmiňuje o tom, že i při literárněvědném chápání překladu zůstává jednou z prvořadých otázek zkoumání jazykových jevů, „potřeba analyzovat a hodnotit jazykové prostředky, jichž používá překladatel“.¹⁷ Ale Fjodorov zároveň ví, že „lingvistickou cestou nemohou být objasněna *všechna* fakta z oblasti překladu, počítaje v to existující fakta z dějin uměleckého překladu, spojená se vztahem překladatele k obsahu originálu, s jeho výkladem, a jindy s jeho zkoumáním, které se projevuje ve vynechávkách, vsuvkách, jednotlivých změnách smyslu atd. Podobné příklady jsou podmíněny ideologií a estetikou

¹⁶ Dialog 1962, č. 1.

¹⁷ A. V. Fjodorov, *Vvěděníje v teoriju perevoda*, Moskva 1958, 16.

překladatele nebo jeho literárního zaměření, tj. faktory, které nemají vztah k lingvistice“.¹⁸ Sovětský lingvista tu má na zřeteli rozdílné předměty výzkumu lingvistiky a literární vědy,¹⁹ uprostřed nichž se rozkládá oblast teorie uměleckého překladu.

Formulace toho, co přerůstá rámec lingvistického zkoumání překladu, kterou podal A. V. Fjodorov, soustřeďuje se převážně na subjekt překladatele. Překlada- tel je chápán výlučně jako zprostředkovatel, interpret, vstupující mezi dílo pů- vodní literatury, které překládá, a mezi literaturu národního jazyka, do něhož překládá. Je to však poněkud jednostranné zaměření formulace, která nemíří k celkovému literárněvědnému vystižení funkce uměleckého překladatele a pře- kladového díla ve všech jeho souvislostech. Vedle překladatelova subjektu, jeho interpretační funkce, narážíme na strukturu *objektu* literárního díla, jím přelo- ženého, na celý systém vztahů, jímž přeložené dílo působí v literatuře překlada- telova jazyka. Literární vědu v případech překladové tvorby zajímá také objekt literárního díla jako literárního díla, aniž tím popírá specifické problémy, které s sebou nese překlad jako překlad. Překladové dílo působící v jiné národní lite- ratuře, do jehož jazyka bylo přeloženo, je prostoupeno a spojeno mnoha vztahy, které přerůstají subjekt překladatele a začleňují se do celkové vývojové tendence literatury, v níž působí. Z uvedeného je patrné, že začínáme narážet na nezbytnost *celkového* literárněvědného posouzení uměleckého překladu, přičemž toto posou- zení v sobě také zahrnuje důležitou stránku rozboru uměleckého jazyka překla- datele.

Podívejme se tedy postupně, jak překladová tvorba působí v některých složkách literární vědy (v literární historii a teorii literatury), jak se stává předmětem této vědy, aniž si při tom klademe za cíl zevrubně vyčerpát celou problematiku.

Překlad jako předmět literární historie není věcí novou. Literární historiografie zahrnovala překlad do národního písemnictví již dříve a zkoumala jeho působení na tvorbu domácí. Starší literární historikové idealisticky a duchovědně orien- tovaní si nekladli za cíl postihnout specifiku překladové tvorby a jejího působení v národní literatuře. Jejich snažení se vyčerpávalo *zaznamenáním* překladatelů a významných překladů v dějinách literatury. Vědělo se, vedla k tomu empirie, že národní literatura se nevyvíjí bez vztahu k ostatním literaturám, protože vzá- jemné ovlivňování literatur bylo jedním ze stálých jevů písemnictví. Tak se stá- valo, že se v obecných pasážích dějin literatury objevovaly kapitoly nazvané *Cizí vzory a učitelé české literatury*,²⁰ které si kladly „vlivologické“ cíle a celkově podceňovaly přínos naší národní literatury. Bohužel, ani nové, marxisticky kon- cipované *Dějiny české literatury* (zejména ve třetím svazku, kdy už jde o rozví- nuté funkce české literatury) v této otázce namnoze nepokročily a omezily se jen na zaznamenávání překladatelů, významných překladů a důležitých knihoven. Pů-

¹⁸ Tamtéž, 17.

¹⁹ Naposledy se rozdílným předmětem výzkumu lingvistiky a literární vědy zabýval K. Horálek v stati *Několik poznámek o srovnávací metodě v jazykovědě a literární vědě*. Horálek napsal: „Literární věda má za předmět část ideologické nadstavby a stává se tím vědou po větce ideologickou... Pro jazykovědu pak z povahy jazyka a jazykového dění vyplývá, že je to vědecká disciplína převážně technologická... V literární vědě vedle zjišťování a třídění objektivně zjistitelných skutečností jde také o hodnocení...“ (*Česko-ruské studie*, Sborník Vysoké školy pedagogické v Praze. SPN, Praha 1960, 8).

²⁰ Viz blíže A. Novák, *Přehledné dějiny literatury české*, Olomouc 1939.

sobení, vliv a specifická literární funkce uměleckého překladu nebyla v nových dějinách blíže rozvedena a podávána ve vývojových souvislostech. Bylo to jistě vyvoláno metodologickou nepropracovaností vzájemného působení původní a překladové tvorby ve vývoji národní literatury.²¹ Aby se umělecký překlad stal skutečným předmětem literární historie, musí si literární historie vyřešit některé problémy metodologického a periodizačního rázu. Periodizace původní tvorby se nemusí (i když tomu tak bývá) shodovat s periodizací překladové literatury. Vze-stupy a vrcholy překladové literatury nemusí odpovídat etapám rozvoje původního písemnictví. Základní funkce jak původní tak překladové literatury bývají obvykle shodné, ale protože někdy řeší rozdílné úkoly, musí stále přihlížet, jak si ukážeme dále, k jejich specifice.

K vypracování metodologických předpokladů literárněhistorického zpracování překladové literatury je nezbytné uvědomit si některé závažné *specificky teoretické problémy překladového díla*.²² Literární historik naráží při objektivním popisu a hodnocení překladového díla na dvě jeho difuzní struktury: Na jedné straně jde o „významový obsah a formální obrys“, na druhé straně o celou soustavu „uměleckých rysů vázaných na jazyk, které dílu dodal překladatel“.²³ Touto kvalitou se především liší struktura překladového díla od struktury původní tvorby. Obě kvality, významový obsah a formální obrys díla na jedné straně a soustava uměleckých prostředků vázaných na jazyk (které jsou dílem překladatele) na druhé straně, jsou v dialektickém protikladu, objevují se mezi nimi rozpory. Řešení těchto rozporů je vlastním jádrem uměleckého a estetického přínosu překladatele a celkově vypovídá o jeho uměleckých kvalitách.

Dalším specifickým rysem překladové literatury, důležitým z literárněhistorického hlediska, je vztah překladatele k originálu. První, co zajímá literárního historika na překladovém díle, je sledování geneze překladatelova vztahu k originálu. A tu se před ním vynořuje celý okruh otázek: Z čeho bylo překládáno? Z originálu nebo z „druhé ruky“ (přes jinou literaturu)? Jaký text sloužil překladateli jako předloha? Vedle dialektických protikladů, plynoucích z napětí mezi významovým obsahem a formálním obrysem originálu a soustavou uměleckých prvků vázaných na jazyk, do něhož se překládá, objevuje se nám potřeba vysledovat jednotnou překladatelovu koncepci a metodu.

Ukažme si na příkladu, jak je pro literárního historika důležitá geneze překladatelova přístupu k originálu. V poslední době dotkl se tohoto přístupu A. Popovič v metodologicky pozoruhodné knize o působení ruské literatury na Slovensku v tzv. matičních letech (1863—1875). Na nově literárněhistoricky zpracovaném materiálu o překladech z ruštiny ukázal badatel na závislost názorové nejasnosti v překladatelských otázkách na malé umělecké náročnosti překladatelů. Podle dobového úzu nepovažovalo se v polovině minulého století překládání „za

²¹ Trpí tím ve zmíněných dějinách nejvíce ty partie, kdy česká literatura stála pod silným vlivem literatury ruské. Vliv klasické ruské literatury není rozveden nejen celkově na české písemnictví, ale postrádáme jeho stálý zřetel při sledování vývoje jednotlivých tvůrčích osobností, směrů a generací, jak o tom mluvil J. Mukařovský v úvodu k těmto dějinám (*Dějiny české literatury* I, Praha 1959, 9).

²² Řadu specificky teoretických problémů překladu podal J. Levý v citovaných dílech, z nichž jsem také čerpal. Jiní badatelé, jak jsem se zmínil, také přispěli k teorii uměleckého překladu. K praktickému využití výsledků jejich bádání v dějinách a učebnicích literatury dosud nedošlo.

²³ Jiří Levý, *Umělecké otázky překladu*, Česká literatura 1957, č. 4, 398.

umeleckú činnosť ako pôvodná tvorba, ale len za mechanickú reprodukciu“.²⁴ Slovenští prekladatelia Pauliny-Tóth, J. Bobula aj. závislí na mechanických postupoch pri prekladaní, si „často vypomáhajú cudzími predlohami, prekladajú „z druhej ruky“ najmä prostredníctvom českých časopisov“.²⁵ Zjištění A. Popoviče o vztahu prekladatelů k predložce má, kromě koncepce a metody prekladatelů v daném historickém období, význam pro vztahy české a slovenské literatury té doby.

Po zjištění geneze prekladatelova vztahu k originálu ocitáme se na počátku vlastní analýzy, analýzy v užším smyslu, kdy přichází ke slovu také literární teoretik. Důležitou součástí teorie uměleckého překladu jako součástí literárněvědného výzkumu prekladatelské tvorby je, jak ukázal J. Levý, jemná *analýza*.

Analýza překladu v literárněvědném pojetí směřuje k postižení specifiky uměleckých zákonitostí cestou hromadění skoro detailních odchylek předlohy a překladu.²⁶ Brzy se nám začne takto excerpcovaný materiál postupně grupovat a zařazovat do tříd. Toto třídění nám naznačí cestu k interpretaci překladu, k prekladatelově koncepci a metodě. Při tom je jasné, že musíme předem počítat s momentem náhody: vnější zásahy do prekladatelovy tvorby, významové omyly atd. To však nemůže ovlivnit celkový rozbor díla. Tento základní postup můžeme nazvat klasifikační analýzou; jde v něm převážně o popisné stádium bádání, především o vztah ekvivalence²⁷ a obsaženosti v. Klasifikovat soustavu uměleckých rysů, spojených s jazykem, které „dodal“ prekladatel, znamená třídit a hledat co nejpresnější vyjádření originálu v překladu. Cílem této klasifikační analýzy je objevení odchylek od originálu a vyhledání možných řešení, tato metoda spočívá v přehledu a popisu materiálu.

Cesta k hlubšímu poznání a přesnější interpretaci prekladového díla tím není vyčerpána. Dalo by se říci, že leží za hranicí možností tohoto klasifikačního způsobu analýzy. Interpretace, která spočívá v popisu a třídění, vystihuje jen tu nejelementárnější oblast zájmu literárního vědce o prekladové dílo. Klasifikačním porovnáním jazykové uměleckého vystižení originálu v překladu se nedovíme o celkové povaze přeloženého díla.

Kvalitativně vyšším stupněm zkoumání překladu je vztahová analýza, která si klade za cíl hlouběji a jemněji postihnout individualitu prekladového jevu v literatuře. Překlad jako celek vykonává různé funkce (například objektivní informaci, působení v novém kulturním prostředí), nachází se v rozmanitých závislostech, což můžeme všeobecně charakterizovat kategorií vztahu. Přeložené dílo vstupuje v rámci národní literatury do nekonečného množství vztahů literárních i mimoliterárních. Pro literárního vědce je v této rovině nejdůležitější postihnout v dané historické etapě kontext domácí a prekladové literatury, neboli jinak řečeno, zhodnotit působení překladu v národním písemnictví. Při vztahové analýze nám jde o vlastnosti a hodnoty vztahů, které vyplývají z konfrontace dvou literatur. Ke konfrontaci dvou literatur nás přivádí samotný fakt překladu, který spojuje dvě literatury. Při překladu jde vždy o porovnání struktury dvou literatur, o hodnocení a interpretaci pomocí literatury jiné, do níž se překládá. Konfrontační pracovní postup v rámci vztahové analýzy nám může přispět k odhalení celé řady

²⁴ Anton Popovič, *Ruská literatúra na Slovensku v rokoch 1863—1875*, VSAV, Bratislava 1961, 81.

²⁵ Tamtéž, 106.

²⁶ J. Levý, *Úvod do teorie překladu* (skripta), 1958, 101.

²⁷ V. Filkorn v *Úvodu do metodologie věd* konstatuje, že ekvivalenci nesmíme zaměňovat za totožnost.

nových zákonitostí literatury. U obou konfrontovaných literatur nás na základě překladu zajímá: 1. problém vztahu literárního díla a skutečnosti ve dvou prostředích; 2. problém vztahu uměleckých specifických literatury fungujících ve dvou prostředích a 3. celkové vztahy mezi oběma zkoumanými literaturami. Přirozeně, že jde o jiné kvality vztahů mezi literaturami jazykově blízkými a jazykově vzdálenými. Ale to je jiná otázka, kterou v této souvislosti nemůžeme sledovat.

Vztahová analýza překladu nás přivádí k funkčnímu hledisku. Na tomto místě nelze pojednávat v celé šíři o užití tohoto hlediska v teorii uměleckého překladu; jeho další teoretické rozpracování je však nutné. Na každém uměleckém překladu postřehneme dvě dominující funkce překladu: umělecko-estetickou stránku překladu a mimoestetickou, sdělovací, informativní stránku. Rád bych upozornil alespoň na dvě jeho užití, která bude třeba zkoumat v historických souvislostech na literárním materiálu. Jde především o funkci překladu v národní literatuře, jehož metodologická stránka musí být propracována pro dějiny a učebnice literatury. A o funkci překladovosti, tj. souboru hodnot, které přináší překladová literatura literatuře původní. Funkční spojení překladu s původní literaturou bylo ke škodě věci dosud zanedbáváno. A tak nejenže literárněvědným pojetím překladu postihneme místo překladu „ve vývojové řadě literárních děl“ (Levý) původních, ale opřeme výzkum o vztazích mezi literaturami, mezi nimiž došlo k překladům, o solidní bázi.

Nemohl jsem si zde pochopitelně klást za cíl vyčerpat všechny problémy spojené se vztahem překladu a původní literatury, šlo mně o to poukázat na některé důležité problémy vztahu literární vědy k teorii uměleckého překladu, vymezit místo teorii uměleckého překladu v literární vědě. Směřujeme tak k pochopení všech důležitých a objektivně se projevujících stránek literárního jevu.